

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

НАЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР
ИКОНОМИКА НА СВЕТЛО

ДОКЛАД

за актуализация на Композитния индекс

„Икономика на светло“

към месец юни 2017 г.

Този доклад съдържа направената към края на месец май 2017 г. актуализация на стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“. В него са представени и коментирани новите стойности на различните показатели, формиращи Индекса и те са сравнени със стойностите от предходната актуализация, която е към месец май 2016 г.

Структурата на доклада е следната.

В Раздел 1. е представено кратко резюме с основните резултати от доклада.

В Раздел 2. са представени и детайлно анализирани конкретните данни, които са претърпели промяна при настоящата актуализация.

В Раздел 3. е анализирана динамиката на показателите от статистическия компонент на Индекса, както и самия компонент като цяло, на базата на извършената актуализация.

Динамиката на показателите от социологическия компонент на Индекса е разгледана в Раздел 4.

В Раздел 5. са изведени основни изводи и са анализирани причините, довели до изменение на стойностите на Композитния индекс “Икономика на светло“.

1. Резюме

Всяка година до края на месец март Националният статистически институт (НСИ) публикува „предварителни“ данни за икономиката на страната за предходната година. До края на месец септември се публикуват „окончателни“ данни за основните макроикономически показатели за предходната година. В някои случаи, поради промяна на методологията или на базите за изчисление, се публикуват и „ревизирани“ данни за предходни години. В съответствие с този график на публикуване на официалните статистически показатели, актуализация на Индекса се извършва два пъти годишно – първо през месец май - юни с предварителни данни и после през месец октомври с окончателни и ревизирани данни.

През октомври 2016 година, след публикуване от НСИ на окончателните макроикономически данни за 2015 г., не беше извършена актуализация на статистическия компонент на Композитния индекс, което наложи при настоящата актуализация да бъдат ревизирани данните за 2015 г. и Индексът да бъде преизчислен.

Тъй като НСИ публикува ревизирани данни за минали години за крайните потребителски разходи на домакинствата, както и за условно начислената рента на жилищата, заемани от собствениците им, при настоящата актуализация на Индекса, която използва наличните към юни 2017 г. статистически данни, се наложи също така да бъде извършена основна ревизия на показателя „ДДС“ за всички предходни години.

Подобна ревизия на подиндекса ДДС беше извършена и през 2016 г., когато изчислявахме стойността на Композитния индекс “Икономика на светло“ за 2015 г., тъй като Националният статистически институт ревизира приходите от ДДС за минали години. През 2015 г. след периода на изчисление на Индекса, НСИ беше извършило фина настройка на методологията на изчисление, в резултат на което данните за приходите от ДДС бяха променени.

В периода март - април 2017 г. беше проведено социологическо проучване, посредством информационната система, която поддържа базата данни за изчисляване на КИ, резултатите от което при настоящата актуализация бяха използвани за изчисляване на социологическия компонент на Индекса.

При последното изчисляване за 2015 г., стойността на Композитния индекс беше 69,14. Новите изчисления на база окончателните и ревизирани макроикономически статистически данни за 2015 г. водят до корекция на стойността му до 68,92. В резултат на преизчисляване стойностите на подиндекса ДДС за всички минали години, се промени и целият динамичен ред на подиндекса. Вследствие на което, за всяка от годините на изчисление,

без 2015 г., стойността на Композитния индекс се увеличи незначително, но общата тенденция и посоката на изменение не се промени.

За периода 2010-2013 г., включително стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“ трайно се покачва. През 2014 г. Индексът отбелязва спад спрямо 2013 г., като тревога будеше фактът, че през 2014 г. се беше обърнала тенденцията Индексът да бележи постоянен тренд на нарастване.

Спадането на Индекса за 2014 спрямо 2013 година не се оказа част от устойчива тенденция. Днес ние отчитаме рекордно повишение на размера на Композитния индекс „Икономиката на светло“, като през 2016 година той е с 2,96 пункта по-висок спрямо стойността му от 2015 година. Разглеждайки динамиката на изменение на Композитния индекс в рамките на целия период на изчисление, НЕ може да се говори за забавяне на инерцията на „изсветляване“ на икономиката. През периода 2011 – 2013 г. Композитният индекс нараства плавно, докато за 2014 г. бележи спад от 1,2 пункта. През 2015 година КИ отново връща тенденцията си на растеж, нараства с 1,26 пункта и компенсира спада от 2014 г. През 2016 г. КИ „Икономика на светло“ нараства рекордно с 2.96 пункта и достига стойност от 71.88 пункта.

Иначе казано, през последните две години сме свидетели на устойчива тенденция в динамиката на Композитния индекс в посока на свиване на неформалната икономика.

Причините за динамиката на Индекса от 2010 до 2016 г. по принцип са разнопосочни. От една страна, през периода 2011 - 2013 г. имаше засилване на мерките на правителството в борбата за намаляване на неформалната икономика и те безспорно дадоха резултат. Извършени бяха промени както в нормативна уредба, така и в правоприлагането, по-важните от които бяха: свързването онлайн на търговски обекти с Националната

агенция за приходите¹, възстановяването на митническото дознание², въвеждането на измервателни прибори при производителите на алкохолни продукти и горива, засилване и по-добра координация на проверките при трудовите инспекции и т.н.

През 2014 г. също има решения в тази посока - въведени са мерки в областта на ДДС – фискален контрол на стоки с висок фискален риск, обратно начисляване на ДДС и касова отчетност на ДДС. **Още тогава беше отбелязано, че тези мерки ще „прехвърлят” някои от положителните ефекти, в това число и постъпления от този вид данък, за бъдещи периоди.** В резултат на това, **през 2015 и 2016 година Композитният индекс нараства общо с 4.22 пункта и достигна рекордно висока стойност в размер на 71.88 пункта.**

Няма съмнение, че върху единственото спадане в историята на изчисляването на Индекса през 2014 г. беше оказала влияние и продължаващата икономическа криза, както и високата степен на несигурност и нарастващото напрежение, свързани с външно политически и външно икономически рискове, каквито бяха на първо място дълговата криза в съседна Гърция и войната в близка Украйна.

Много важни причини за спадането на Композитния индекс през 2014 спрямо 2013 година беше и общата вътрешно - политическа несигурност, както и възникналата в средата на годината банкова криза и свързаната с нея икономическа несигурност.

Днес, изброените по-горе фактори не са актуални, или поне влиянието им рязко е намаляло.

¹ По оценки на Министерството на финансите тази мярка е разширила данъчната база за ДДС с 4.8 млрд. лева. Според изявление на говорителя на НАП Росен Бъчваров (в-к „Новинар“, 28. 12. 2013 г.), качеството на проверките, които Националната агенция по приходите (НАП) прави на фирмите, се е подобрило два пъти след въвеждането на дистанционната връзка между касовите апарати и системата на Агенцията. По този начин е станало много по-лесно да се установяват нарушенията на рисковите търговци. В момента системата позволява да се спестяват ресурси, да се извършва оценка на риска и да се правят инспекции, където се установяват отклоняващи се практики.

² Митническо дознание е съществувало в периода 2001 - 2006 г.

На първо място, не сме свидетели на вътрешно политическо напрежение и неопределеност. През 2015 и 2016 година, в България имаше относителна политическа стабилност и очевидно тя се е отразила на състоянието на икономиката в положителен план. Без да правим каквито и да са пропагандно – политически внушения, трябва да отчетем, че липсата на остра политическа конфронтация елиминира голяма част от вътрешнополитическите стресови фактори за бизнеса и предприемачеството.

Също така, очевидно е, че поне през 2015 и 2016 година, предприемачите са преодолели безпокойството си от провежданите избори и възникналото политическо сътресение НЕ се е отразило върху поведението им. Местните избори през 2015 година, изборите за президент и вицепрезидент през 2016 година и референдумът от 2016 година не са се отразили негативно върху поведението на предприемачите и НЕ са предизвикали „миграция“ към неформалната икономика и към „сивия“ сектор.

Последното може да се оцени като много добра новина. Можем само да изразим надежда, че тази тенденция в поведението на предприемачите ще се потвърди след година и за отражението на предсрочните избори от настоящата 2017 година.

През периода 2015 - 2016 г. бяха извършени и множество промени в нормативната уредба и в правоприлагането, които оказаха положителен ефект за намаляване на неформалната икономика. Например, при цялата ни критичност към състоянието на електронното управление в България, си заслужава да отбележим, че правителството инициира, а парламентарното мнозинство прие „Изменения и допълнения в Закона за достъп до обществена информация“, които са насочени пряко към разширяване на достъпа до обществена информация и до широкообхватно въвеждане на така наречените „отворени данни“. Много важно постижение е, че всяка информация от обществения сектор, създадена след 01 октомври 2015 г.,

трябва да се поддържа в електронен вид и е създадена възможност достъпът до обществена информация да се осъществява по електронен път. Улесняването на достъпа до обществена информация по електронен път несъмнено води до повишаване на информираността на обществото и по този начин - до превенция на наличието на незаконни и сиви практики в обществената сфера.

На второ място, трябва да се отбележи, че оживлението в икономиката стана факт, особено що се отнася до експорта. Вероятно можехме да бъдем свидетели и на по-добри резултати, ако не бяха продължаващите неблагоприятия в енергетиката, свързани с непазарното и привилегировано положение на производителите на електроенергия от възобновяеми енергийни източници и от когенерация, както и на така наречените „американски централи“. Към същите неблагоприятия би трябвало да отнесем и продължаващата да закъснява либерализация на енергийния пазар.

Не можем да подминем и станалия хроничен проблем около определянето на размера на минималната работна заплата. Политиката на невъздържано нарастване на МРЗ продължава и това съответно води до надценяване на труда на най-ниско квалифицираните работници, изцяло за сметка на средно квалифицираните и висококвалифицираните, затруднява наемането на хора с ниска квалификация и ги изпраща в сивия сектор или на социални помощи. **Не е случаен фактът, че се стигна до намесата на Европейската комисия, която продължава да иска от България да въведе механизъм за определянето на МРЗ.**

В най-новата си редакция, тази настоятелна препоръка звучи така:

„Консултирайки се със социалните партньори, [България] да създаде прозрачен механизъм за определяне на минималната заплата. Да подобри покритието и адекватността на минималния доход“³.

³ European Commission, Recommendation for a COUNCIL RECOMMENDATION on the 2017 National Reform Programme of Bulgaria and delivering a Council opinion on the 2017 Convergence Programme of Bulgaria, Brussels, 22= 5= 2017, COM(2017) 502 final, item 3, p. 7.

Буквално дни преди окончателното оформяне на този доклад се стигна до поредната отмяна по съдебен ред на размер на минималната работна заплата, който беше определен административно, но дори не бяха спазени формалните, изисквания за поне „ритуална“ консултация със социалните партньори⁴.

Само по себе си, това събитие е знаково поне по две причини. Първо, защото подобна отмяна става не за първи път. Второ, защото съществуващата процедура за консултация по никакъв начин не би затруднила административното налагане на съответния размер на МРЗ.

Ние смятаме, че всички разумни и добросъвестни изследвания в областта на колективното договаряне и на политиката по доходите показват, че проблемите с доходите в България не се дължат на несправедливо разпределение на БВП. Големият проблем е, че България изостава чувствително спрямо средната за ЕС производителност на труда, но ръстът на възнагражденията у нас изпреварва ръста на производителността на труда.

Едновременно с това, данните от европейската статистика показват, че в страните от ЕС, където няма регламентирана месечна МРЗ, безработицата е с 40 % по ниска, а средно претеглената работна заплата е 1,66 пъти по-висока от същата за групата държави с регламентирана месечна МРЗ, към които държави се отнася и България.

Това се дължи в много голяма степен на съществуващата там система на договаряне на минималните работни заплати по отрасли и икономически дейности. Постигнатото високо ниво на ефективност на социалния диалог там прави излишна и ненужна минималната работна заплата за съответните страни.

⁴ Върховният съд отмени последното увеличение на минималната работна заплата, 17 май 2017, 15:27, „Дневник“, http://www.dnevnik.bg/biznes/2017/05/17/2972786_vurhovniiat_sud_otmeni_poslednoto_uvelichenie_na/

Ето защо, ние предлагаме да се работи систематично и интензивно в посока на развитието на социалния диалог на отраслово ниво и на браншовото колективно договаряне.

Към днешна дата трябва час по-скоро да се отмени административното определяне на минималната работна заплата за страната и да се премине към нейното договаряне между национално представителните организации на социалните партньори с помощта на съответен механизъм, определящ границите, в които да се договаря МРЗ.

След достигането на определено качествено ново ниво на договарянето на отраслово равнище, да се премине към замяната на МРЗ на национално ниво с комплекс от минимални работни заплати, договорени от представителните организации на социалните партньори по икономически дейности.

Така или иначе, целият изследван период сочи, че икономическият растеж и оживлението в икономиката, водят до окуражаване на икономическите субекти да излизат „на светло“, каквато тенденция се забелязва ясно след 2015 година.

Благоприятно отражение имаше и относителното спокойствие в конфликтните области в Източна Украйна. Въпреки, че там ежедневно се нарушава прекратяването на огъня и почти ежедневно се дават човешки жертви, липсата на маневрени боеве и на видими промени на фронтовата линия поддържаха твърде успокояващо на общественото мнение, в това число и на предприемачите. Буксуването при прилагането на Минските споразумения не безпокои бизнеса, защото конфликтът е „тлеещ“ и масовото усещане е, че не се очаква неговото „разгаряне“.

Конфликтът в Украйна, за добро или за лошо, не доведе и до почти никакво миграционно движение в посока към България. На практика, нямаше движение на българите от диаспората от Украйна към България. Не се притесниха дори и бердянските българи, които живеят в непосредствена

близост до едно от постоянните огнища на напрежение – Мариопол на брега на Азовско море.

По този начин, усещането, че конфликтът „тлее“ под достатъчно дебел слой от „политическа пепел“ допринесе за наличието на по-оптимистични и по-позитивни нагласи сред предприемачите, които иначе реагират с изключително притеснение при наличието на регионално напрежение и въоръжени конфликти.

През 2016 година, проблемите около дълговата криза в Гърция до голяма степен слязоха от дневния ред и на българското общество, и на предприемачите у нас. Публиката беше притеснявана в много по-голяма степен от хроничните блокади на българо – гръцката граница, отколкото от притеснението за евентуален „Грекзит“ и за предизвикани от него сътресения в Еврозоната. За това допринесе и самото поведение на управляващите в Гърция, които значително ограничиха патоса на атаките си срещу кредиторите и преговорите около дълговата криза, които макар и все още много тежки не травмираха предприемаческото съсловие в България.

Безспорно, на сцената се появи нов „страхов фактор“ – излизането на Обединеното кралство от състава на Европейския съюз или така наречения „Брекзит“. Несъмнено, в общ план излизането на Великобритания от ЕС би трябвало да повлече много по-сериозни последици, отколкото това на Гърция, но забавянето на задействането на Член 50 и сравнително дискретната размяна на първите „преговорни удари“ между ЕС и Обединеното кралство, предотвратиха възникването на паника.

За 2017 година, събитията около „Брекзит“ си остават един рисков фактор и постоянен потенциален смутител на спокойствието сред бизнесмените, който по никакъв начин не бива да бъде подценяван.

Не на последно място трябва да отбележим и че повече от седем години функционира Националният център за ограничаване и превенция на неформалната икономика „Икономиката на светло“, изграден в изпълнение на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. През

целия разглеждан период, той планира и осъществява действия по ограничаване и превенция на неформалната икономика, чрез осигуряване на синергия между действията на заинтересуваните страни, набира и поддържа информация по проблема, предоставя обучения и консултации, поддържа и актуализира базата данни за изчисляване на Композитния индекс „Икономика на светло“.

Националният център продължава работата си и след приключването на проекта и по този начин създава устойчивост на постигнатите в рамките на проекта резултати и спомага за разширяването на борбата срещу неформалната икономика.

През изминалите години, Националният център проведе поредица от масирани национални и регионални медийни информационни кампании; проведе обучения на работодатели, на работници и служители и граждани; публикува аналитични и информационни материали; поддържа Национална гореща телефонна линия и предоставя консултации.

В НЦ „Икономика на светло“ е натрупана огромна емпирична база и това дава възможност за установяване на динамиката и тенденциите в обхвата и проявленията на неформалната икономика в България и за прецизно планиране и изпълнение на стратегически действия по нейното ограничаване и превенция.

Както вече беше подчертано, дейността във всички изброени насоки се поддържа устойчиво и след приключването на проекта. Нещо повече – вече сме свидетели на кумулативното действие на всички дейности, извършвани през годините. Всичко това допринася за „изсветляването“ на икономиката.

След като станаха ясни данните за размера на Композитния индекс за 2016 г., вече е безспорно, че за периода 2010 – 2016 г. като цяло се наблюдава трайно повишаване на индекса – нараства дела на „светлата“ икономика. Този резултат би могъл да ни вдъхне известен оптимизъм, но

усилията за ограничаване на неформалната икономика в никакъв случай не трябва да спират⁵.

Както и до сега, сравнения в международен план не са обект на доклада за актуализация на Композитния индекс, но въпреки това отново можем да напомним, че според данните на Eurofound⁶, България е страната с висок дял на „сива“ икономика в рамките на Европейския съюз.

Въз основа на данните от отделните показатели на Индекса, като най-разпространени и най-проблемни прояви на неформалната икономика през 2016 г. се очертават: фиктивните трудови договори; загубите от контрабанда и измами с ДДС; неиздаването на касови бонове в сферата на услугите. Именно на тях следва да се обърне по-голямо внимание при планирането и осъществяването на бъдещите действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

2. Нови данни и актуализирани показатели

Актуализацията на Композитния индекс „Икономика на светло“ за 2016 г. включи и ревизия на един от най-важните показатели от статистическия компонент със значителна тежест - показателят ДДС. Тези промени, обаче, не обръщат тренда в движението на Индекса и профила на неговата динамика се запазва.

През 2014 г. показателят „ДДС“ претърпя промени поради генералната ревизия на стойностите на БВП и неговите компоненти след 1995 г., извършена от НСИ. В резултат на тази ревизия, потреблението на домакинствата, като компонент на БВП, от гледна точка на разходите за крайни стоки и услуги, също търпи изменения в посока завишаване с 2 – 4 % годишно. Причината е, че към този показател се добавят по-прецизни оценки за потреблението на жилища и гаражи, като и оценки за услуги,

⁵ Международни сравнения не са в обхвата на настоящия доклад. Но според данни на Европейската комисия, както и според изследвания на Европейската фондация за подобряване на условията на живот и труд, България е с най-голям дял на сивата икономика в Европейския съюз. Освен България, в “челната тройка” на страните с най-голяма сива икономика са още Румъния и Литва.

⁶ Eurofound - Европейска фондация за повишаване на качеството на живота и подобряване на условията на труд. Фондацията е агенция на Европейската комисия и е със седалище в Дъблин.

свързани с „проституция“ и „наркотици“, каквито до този момент не са били включвани в размера на БВП.

През 2015 година бяха публикувани нови ревизии на данните за БВП и ДДС, което отново промени стойностите на подиндекса за всички минали години.

През 2016 година отново бяха ревизирани данните от НСИ за крайните потребителски разходи на домакинствата и за условно начислената рента на жилищата, заемани от собствениците им, което доведе до нова промяна на стойностите на подиндекса за всички минали години.

Резултатите от актуализацията на отделните показатели са представени в Таблица 1. В нея, след наименованието на всеки показател, са показани по пет числа, които са съответно: теглото, с което показателят участва в Композитния индекс; стойността на показателя и стойността на показателя след претегляне съответно за 2015 г. и 2016 г. (след настоящата актуализация).

Таблица 1.

Стойности на Композитния индекс за 2015 и 2016 година

Композитен индекс "Икономика на светло"		2015 г.		2016 г.	
		68,92		71,88	
		Тегло	Стойност	Претеглена стойност	Претеглена стойност
Статистически компонент		50,00%		34,07	36,87
Пари/Широки пари		20,00%	48,1	9,62	11,23
ДДС		15,00%	85,8	12,87	13,62
Неформално заети		5,00%	63,8	3,19	3,56
Акцизи		5,00%		4,26	4,47
Тютюневи изделия		2,50%	73,59	1,84	2,03
Алкохол		2,50%	96,62	2,42	2,44
Външна търговия		5,00%		4,14	4,14
ЕС		3,25%	82,37	2,68	2,83
извън ЕС		1,75%	83,50	1,46	1,17
Социологически компонент		50,00%		34,85	35,01
Търговски дружества		30,00%		21,43	21,52
Пазар на труд		3,34%		2,23	2,21
Работа с договори		1,67%	73,0	1,22	1,22
Работа с договори на пълно възнаграждение		1,67%	60,8	1,01	0,99
Пълно отчитане на реализираната продукция		3,34%	70,1	2,34	2,38
Легален внос и износ		3,34%	75,3	2,51	2,54
Коректно деклариране на мита и данъци		3,34%	75,7	2,52	2,53
Коректно възстановяване на ДДС		3,34%	78,6	2,62	2,63
Коректно провеждане на обществени поръчки, лицензионни и разрешителни процедури		3,34%	58,3	1,94	1,94
Разплащане по банков път		3,34%		2,81	2,82
Между фирми		1,67%	82,4	1,37	1,38
На работници и служители		1,67%	86,0	1,43	1,44
Наличие на система за качество		3,34%	61,8	2,06	2,07
Дял на светлата икономика		3,34%	72,1	2,40	2,42
Работници и служители		20,00%		13,41	13,49
Пазар на труд		6,70%		4,86	4,88
Основна работа с договор		1,70%	76,2	1,27	1,29
Основна работа с договор на пълно възнаграждение		1,70%	38,8	0,65	0,62
Допълнителна работа с договор		1,70%	93,1	1,55	1,57
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение		1,70%	83,5	1,39	1,40
Пазар на потребителски блага		6,70%		4,21	4,25
Издаване на касови бележки за стоки		3,30%	84,3	2,81	2,84
Издаване на касови бележки за услуги		3,30%	42,1	1,40	1,41
Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица		6,70%	65,1	4,34	4,36

Изчислената стойност на показателя „ДДС“ за 2016 г., се увеличава спрямо неговите стойности за предходните периоди. Причината за това може да се търси на няколко места. От една страна, в ефекта от въвеждането на системата за обратно начисляване на ДДС върху техническите култури, както и от очакваните положителни въздействия от някои сериозни и адекватни мерки, в областта на ДДС – фискален контрол на стоки с висок фискален риск и касова отчетност на ДДС. Очевидно, тези мерки са предизвикали така желаните положителните ефекти.

Също така, приетите изменения в ЗДДС постигнаха по-ефективен контрол от страна на приходните агенции върху цялостния процес на доставка и движение на течни горива от производител и вносител до краен потребител. Тази мярка предотвратява укриването и невнасянето на данъци, както и ограничава появата на течни горива с неясен произход и качество в бензиностанциите и другите обекти, където се съхраняват горива.

Най-общо казано, през 2014 и през 2015 година бяха предприети поредица от мерки за усъвършенстване на режима на събиране на ДДС, като ефектът от тях – поотделно и кумулативно беше усетен през 2016 година и който вероятно ще продължи да се усеща и в бъдещ период от време.

3. Статистически компонент

3.1. Промени в стойностите на отделните показатели

Статистическият компонент включва общо седем показателя. От тях един показател спада, а шест повишават нивото си през 2016 г. спрямо 2015 г.

Намаляващият показател за 2016 г. е: „Външна търговия – извън ЕС“. Нарастващите показатели са: „Пари/Широки пари“, „ДДС“, „Неформално заети“, „Акцизи – тютюневи изделия“, „Акцизи - алкохол“ и „Външна търговия – ЕС“.

Като краен нетен резултат, наблюдаваме значително нарастване на стойността на статистическия компонент за 2016 г., т.е. „изсветляване“ на икономиката.

През 2016 година, най-голям ръст отчита подиндекса “Пари/широки пари (увеличение с 1.61 единици след претегляне). Причините за този резултат са няколко: по-бавен темп на нарастване на паричната база в сравнение с ръста на икономиката (през 2016 г. според данни на НСИ БВП на България расте с 3.4%), банкова стабилност (успешно проведени стрес-тестове на банковата система), ограничаване на разплащанията в брой и увеличаване на безкасовите разплащания, намаляване на брутния външен дълг и други.

Увеличение с 0.75 единици след претегляне - наблюдаваме при показателят „ДДС“. За него вече беше коментирано подробно по-горе, като още един път трябва да се подчертае, че правителството, Министерството на финансите и съвсем не на последно място – законодателят – Народното събрание, осъществиха поредица от действия за подобряване и усъвършенстване на режима на облагане с ДДС. Заслужава още един път да се акцентира, че ефектът от споменатите мерки вече беше усетен през 2015 и 2016 година и вероятно ще продължи да се усеща (поотделно и кумулативно) и в бъдещ период от време.

През 2016 година, съществен ръст (с 0,27 единици след претегляне) се наблюдава при показателя „Неформално заети“. Този показател беше с най-негативно развитие през 2014 и 2015 г., като добра новина е, че през 2016 г. разликата между заетите лица (15 + г.), отчетени от НСИ и осигурени заети лица (15 + г.), отчетени от НОИ, намалява с почти 50 хил. лица, което е индикация за намаляване на неформалните отношения на пазара на труда.

Въпреки отчитането на „изсветляване“ при неформално заетите, през 2016 г. наблюдаваме и натиск върху пазара на труда, който през следващите години е възможно да се отрази на подиндекса и да доведе до неговото намаляване. Причините за това са ни добре познати: продължаващото

непропорционално увеличение на минималната работна заплата; продължаващата несигурност, свързана с пенсионно осигурителните отношения, липсата на директна връзка между осигурителен доход и получавана пенсия в бъдещето при първия стълб си остава непроменена, която по никакъв начин не насърчава заетите да се осигуряват. Тези дисбаланси даже ще се засилят в следствие на предстоящото увеличение на минималните пенсии.

Известно негативно влияние вероятно продължават да оказват споровете около „втория (капиталопокривен) стълб“, където е единствена пряка връзка между размер на осигуровките и размер на получената пенсия. Публичните дебати около втория стълб създават усещане за несигурност и безпокойство сред осигурените.

Приносът на високия дял на младежката безработица остава и през 2016 г. Групата на младите си остава много уязвима от неформални практики поради по-малкия житейски опит и непознаване на Кодекса на труда и Кодекса за социално осигуряване. Съществена роля играе и голямата отдалеченост във времето от евентуалните ползи на социално-осигурителната система и свързаната с това и с непресекващите публични и политически дебати огромна неопределеност.

През 2016 г. ръст наблюдаваме в подиндекс „Акцизи“, подобрението се отчита както при тютюневите изделия, така и при алкохола. Причини за това са подобрената контролна дейност на Агенция “Митници“ и Националната агенция по приходите и най-вече със засилените проверки и при производителите, и при търговците. Може би при подиндекс “акцизи-тютюневи изделия“ влияние е оказало и намалението от началото на 2016 г. на специфичната ставка от 101 лв. на 70 лв. за 1 000 къса и увеличаването на специфичната ставка от 23 % на 38 %, което доведе до поскъпване на цигарите в някои ценови сегменти, за сметка на други. Тази непропорционалност беше отчетена от МФ и с предложените промени в данъчните закони за 2017 г. беше възстановено старото положение по

отношение на специфичната и пропорционална ставка на акциза върху цигарите. Можем да се надяваме, че направените съществени усилия за пресичане на контрабандните канали и търговията с цигари без бандероли са започнали да дават по-осезаем резултат. Те, обаче, трябва да продължат, защото постигнатото много лесно може да бъде пропиляно в случай на „отпускане“ сред компетентните органи, особено в контекста на приетото предстоящо увеличение на акциза върху цигарите през 2017 и 2018 година.

Показателят „Външна търговия – ЕС“ също се увеличава (с 0,15 единици след претегляне), тук трябва да отчетем че източник на данни за изчисляване на показателя „Външна търговия – ЕС“ е базата данни SOMEXT, която се предоставя от Евростат и данните за Външна търговия предоставени от НСИ. Към настоящия момент използваните данни и от двата източника са предварителни и е възможно при преизчисляване на подиндекса резултатите да претърпят промяна.

За всяка от 27-те страни от ЕС, партньори на България, се изчисляват индивидуални тегла в общия оборот от внос или износ, заявен от българския национален статистически институт. Изчисляват се индивидуални CIF надбавки по страни, които се претеглят с индивидуалните тегла от търговския оборот и така те формират претеглена средна от отчетена CIF надбавка на ЕС вноса в България и претеглена средна от отчетена CIF надбавка на българския внос в ЕС.

В голяма част от случаите Евростат ревизира данните за вноса-износа между страните членки на ЕС, при което въпросните разлики до голяма степен се изглаждат.

Намалението на показателя „Външна търговия – извън ЕС“ отново дължи до голяма степен на предварителността на данните, но тук трябва да отбележим драстичното свиване на външно-търговския обмен с Украйна, като износа на България за Украйна намалява с 54%, от 314 до 145 млн. лева.

Тук е мястото да се подчертае постигнатото от Агенция „Митници“, която през 2016 г. отново отчете рекордно високи нива на събираемост и

постигна реални успехи в борбата с митническите и данъчните измами и контрабандата.

Трябва да отчетем и положителното влияние на „звеното за фискален контрол“, работещо с мобилни екипи, което работи към Националната агенция по приходите (НАП). Служителите в него могат да проверяват камиони, които превозват високорискови стоки и да им поставят пломби и GPS-и. Данъчните служители правят проверки на превозваната стока, а също и присъстват в складовете при разтоварването ѝ. През 2016 г., Агенция „Митници“ и НАП продължават да работят с достъп до информационните масиви на МВР.

3.2. Промени в стойността на статистическия компонент на Композитния индекс

След като се отчетат измененията на всички показатели, съставляващи статистическия компонент на КИ, претеглената им със съответните тегла стойност за 2016 г. е 36.87, което представлява върхова стойност от както се изчислява КИ “Икономика на светло“. Статистическият компонент бележи повишаване спрямо 2015 г. с 2.8 пункта след претегляне, което е най-големия ръст спрямо предходна година. Регистрира се ясна тенденция на “изсветляване” на българската икономика. Възникналата през 2014 г. флукутация е преодоляна, което се дължи основно на възстановяването на политическата и икономическа стабилност, а също така и на отшумяването до известна степен на ефектите от банковата криза в страната от средата на същата година.

Погледнато в сравнителен план, като най-проблемни области, от гледна точка на разглежданата група показатели, за 2016 г. се очертават: външната търговия със страните извън ЕС и неформално заетите лица. Събираемостта на акцизите върху тютюневите изделия и алкохола бележи ръст, но това не бива да довежда до намаляване на усилията в тази посока.

4. Социологически компонент

През 2016 г., социологическият компонент вече е 35,01 (2014 – 34,85; 2013 – 33,51), което означава, че ясно е изразена тенденцията на подобряване на усещанията на работодателите и на работниците и служителите относно размера на неформалната икономика. По този начин, размерът на социологическия компонент за 2016 г. е най-високият изчислен до момента от 2010 година насам. Това повишаване означава, че социологическият компонент отчита по-висока степен на „светла“ икономика за 2016 г., като се потвърждава тенденцията за постоянно и равномерно покачване на този компонент от 2010 г.

4.1. Търговски дружества

Групата от показатели, отразяващи оценката на бизнеса за процесите в неформалната икономика, се състои от 11 показателя. Девет показателя растат през 2016 г. спрямо 2015 г., а два намаляват. Това означава, че според бизнеса, има относително подобряване на икономическата среда, дължащо се на „свиване“ на неформалната икономика, т. е. част от икономиката е „изсветляла“.

Показателят “Разплащане по банков път на работници и служители” продължава да расте, най-вероятно поради повишаване на финансовата култура на работниците и служителите, във връзка с естественото разширяване на дела на дигиталните и електронни транзакции в България и внедряването на редица нови продукти и услуги в тази област, като например разширяването на безконтактните плащания.

Като проблемна област, следва да се разглежда отново сферата на обществените поръчки и лицензионните и разрешителните процедури. Това е един от подиндексите, който за поредна година намалява своята стойност. Динамиката му заслужава внимание, поради продължаващите проблеми с обществените поръчки, както и по отношение на усвояването на средствата от ЕС, така и на средствата разходвани пред Държавния бюджет. Негативно влияние върху резултатите на този показател несъмнено са оказали

медийните публикации и коментари след спирането в началото на 2016 г. на множество обществени поръчки поради съмнения за нарушения и корупция.

Въпреки, че се наблюдава подобряване на усещанията на бизнеса и работниците и служителите по отношение на ситуацията на пазара на труда през 2016 г., остава нерешен проблема с фиктивните трудови договори и работа с договори на непълно възнаграждение. Това е другия подиндекс, който намалява през 2016 г. и причината за това усещане сред работодателите несъмнено е рязкото и несъразмерно увеличение на МРЗ през последните 2 години, което „тласна“ нискоквалифицираните работници към „сивия“ сектор или пък към работа на намалено работно време.

Разликите между стойностите на отделните показатели очертават областите, в които са нужни повече усилия за противодействие на сивата икономика. Тези области, според представителите на бизнеса, са преди всичко свързани с необходимостта от ограничаване на работата с фиктивни договори, обществените поръчки и разрешителните и лицензионните режими, неотчетените обороти.

4.2. Работници и служители

Групата от показатели, отразяващи мненията на работниците и служителите, се състои от общо седем показателя. През 2016 г. има повишаване на стойностите - спрямо 2015 г. – шест показателя се покачват, а един намалява. В резултат, на което общата на стойността на тази група индикатори расте - от 13.41 за 2015 г. на 13.49 за 2016 г. Според икономически активната част на населението, има подобряване на икономическата среда от гледна точка на неформалната икономика. От седемте показателя, които растат, с по-голямо увеличение се отличават: „Основна работа с договор“, „Допълнителна работа с договор“ и „Издаване на касови бележки за стоки“. Несъмнено, благоприятен ефект за промяна в нагласите и усещанията на работниците и служителите относно коректното деклариране на данъците и издаването на касови бележки са допринесли

медийните кампании на НАП в периода за подаване на данъчни декларации, както и проведената през 2016 година лотария с касови бележки.

Показателя, който намалява през 2016 г. е, „Основна работа с договор на пълно възнаграждение”, а показателя „Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение“ расте незначително (с 0,01 след претегляне) спрямо 2015 г. Най-вероятна причина за тези явления е отново натиска върху заетостта на нискоквалифицираните работници и служители оказан от административното и несъразмерно увеличение на МРЗ, което е създадо в икономически активното население усещане за „посивяване“ на ситуацията на пазара на труда.

5. Основни изводи

Композитният индекс „Икономика на светло“ за 2016 г. отчита увеличение на стойността си с 2,96 пункта (71,88 през 2016 г. срещу 68,92 през 2015 г.). От тях, 2,80 пункта се дължат на ръст на статистическия компонент на Композитния индекс и 0,16 пункта - на увеличението на социологическия компонент. Анализирайки изменението на двата компонента на Композитния индекс, можем да направим извода, че повишаването на стойността му отразява не само обективни положителни явления и процеси в икономиката, които се отчитат от статистическия под-индекс, но и положителна промяна в оценките на бизнеса и работниците и служителите за динамиката и дела на неформалната икономика, което се отчита от социологическия под-индекс на Композитния индекс.

Увеличението на стойността на статистическия индекс отчита подобрене във всички сфери на наблюдение на „сивата“ икономика.

Увеличението на стойността на социологическия компонент се обяснява с повишаването на общата икономическа стабилност през 2016 г., което е по-силно усетено от работодателите, чиято оценка отбелязва ръст с 0,19, докато работниците и служителите увеличават стойността на своя дял от социологическия компонент с 0,07.

Основни причини за положителните тенденции в изменението на Композитния индекс „Икономика на светло“ през 2016 г. са два вида:

➤ Вътрешни:

- Финансова и икономическа стабилност;
- Предприети са някои мерки за подобряване на бизнес средата в страната и за ограничаване на „сивата“ икономика;

➤ Външни:

- Ръст на европейската и световната икономика, което се отразява в увеличаване на обема на износа на България;
- Намаляване на мигрантския натиск по границите на България.

Основните причини задържащи засилването на положителните тенденции в изменението на Композитния индекс „Икономика на светло“ през 2016 г. също са два вида:

➤ Вътрешни:

- Липса на реформи или недостатъчни реформи в сектори, в които те са спешно нужни, като – правосъдие, сигурност, обществени поръчки, здравеопазване, образование и енергетика, . Категорично най-неблагоприятно е влиянието на състоянието на образованието и пазара на труда, като липсата на квалифицирана работна ръка е най-големия проблем на българските предприемачи;
- Новото рязко административно повишаване на минималната работна заплата, довело до повече „сиви“ практики след нискоквалифицираните работници и служители и дисбаланси между възнагражденията им спрямо средноквалифицираните работници и служители;

➤ Външни:

- Брекзит и предстоящото излизане на Великобритания от ЕС;
- Санкции и контрасанкции ЕС - Русия;
- Несигурност на Балканите, в Украйна и Близкия изток.